

ПОСЛЕДЊЕ БОРБЕ 18. СРПСКЕ БРИГАДЕ

Двадесет осми април је био последњи дан борби јединица 25. дивизије на фронту у босанској Посавини. Тог дана су положаје 25. дивизије преузеле јединице 27. дивизије, а 25. дивизија је, према наређењу штаба 2. армије, кренула за новоформираном унском групом дивизија (23, 28, 45. и 39) која је добила задатак да што пре разбије непријатељска упоришта у доњем току реке Уне и да избије у Туропоље, а затим да пресече комуникацију Карловац - Загреб и ослободи Карловац и Загреб.

Пробојем сремског фронта средином априла на југословенском ратишту је створена нова, веома повољна оперативно-стратегијска ситуација. Јединице 1. и 3. армија ЈА успешно су наставиле своје офанзивне операције у међуречју Сава - Драва и, гонећи непријатеља, такође се приближавале Загребу.

Тог дана (28. априла) око 12 часова 18. бригада је предала своје положаје јединицама 27. дивизије, а затим извршила покрет преко Врбовца, Бруснице и Винске према Дервенти.

Одлазила је 18. српска бригада из Босне где је пуна четири месеца водила тешке борбе у којима је за ослобођење ових крајева дало живот 429, рањено 527, а нестало 29 њених бораца и руководилаца. Одлазила је бригада из Босне

искрварена, али и поносна што је учествовала у ослобађању ових крајева раме уз раме са својом браћом из Босне и других крајева Југославије. Одлазила је и са извесном сетом што непријатељско упориште код Влашке Мале није било уништено. Борбе на овој просторији водиле су се и после завршетка рата, све до 25. маја 1945. године, када су усташки осиањак ликвидирале јединице 27. и 53. дивизије уз снажну подршку артиљерије и авијације.

Бригада је заноћила у Дервенти, где су по четама одржана предавања о братству и јединству Срба и Хрвата и говорено о циљу наступног марша према Загребу.

Идућег дана, 29. априла, у 12 часова бригада је наставила покрет да би стигла у Прњавор где је заноћила. Тридесетог априла је ноћила у селу Пољашанима, а 1. маја у селима: Крушкину и Чатрни, где је у част 1. маја приређена свечаност са предавањима о значају међународног празника рада. Другог маја наставила је марш за Босанску Дубицу. Колона се кретала друмом, време је било топло, а марш дуг, али се није осећао замор. Напротив, политичко и борбено расположење бораца било је велико, полетно.

Утиске са овог марша кроз Босну слободним друмовима описао је Ратомир Стојковић Страхиња, који је са дужности комесара 1. батаљона нешто раније отишао за начелника дивизијског Пропагандног одељења. Стојковић је у дивизијском листу »Борац« објавио чланак »Од Врбаса до Уне« у коме пише:

»На своме путу од формирања па до данас наша дивизија нигде није имала такво богатство утисака и у путу да проучи читаву историју народноослободилачке борбе као на терену од Врбаса до Уне пролазећи испод славне Козаре. Ово је најлепши и најтужнији део нашег пута. Непријатељ нигде није испољио свој бес и своју свирепост као у овим селима кроз која пролазимо, али смо убеђени да своје злочине нигде није скупље платио него овде. На местима где су била села, слике ужаса и бола. Из гомиле рушевина, прекривених мајских шаренилом, стрчи високо лањски коров. На левој страни се плави поносни масив партизанске мајке - Козаре, а десно се таласасто спушта у плодну необрађену равницу. Село за селом, управо згариште за згариштем. Такав је цео крај... А народ који нас дочекује раширених руку и срца и радосно посматра наше бескрајне колоне, то је поглавље за себе. Завирити у душу његову значи стопити се са борбом, са Титом. Ту је тек

право пролеће новог живота, какво наши народи никад раније нису доживели. То је оно што ствара велику радост која прелази у одушевљење војске и народа који тек сад пристиже из шума непобедиве Козаре на своја у корову обрасла згаришта. Крај пута - неколико свежих гробова наших другова. Њихово место је почасно. Неколико другарица из тог села, које су тек стигле, саде цвеће по њима. Уз пут срећемо жене у црнини и децу који су, на знак о слободи и доласку србијанских јединица, пошли на своја огњишта. На леђима им торбе из којих вире клипови жутог кукуруза. То им је цела имовина. Другарице нас грле, радују се и плачу, ките нас цвећем и зеленилом, а деца весело скакућу поред колоне, загледају наше пушке и траже оловке и хартије. Да, започели су учење млади пионири у Козари и хоће сада наставити... «

О тој »заседи« деце на Козари у сећањима говори и Бранко Недић, тада политички комесар батаљона:

»У том ратном метежу, пролазећи поред наших и њихових свежих гробова, поред Саве, кроз спаљена села, мене је до суза потресала једна појава, што сам је са друговима доживео пролазећи рубом легендарне Козаре, додирујући с времена на време у коров зарасли пут и вод Дубице до Костајнице... У том амбијенту наишли смо на заседу' која је на мене тако снажно деловала и потресла ме тако да ми је и данас, после скоро пола века, у свежем сећању. Појавише се два босонога малишана. Изненада су искрсли из зеленила и упутили се мени, ваљда зато што сам био на коњу и имао ознаке официра. Претпостављао сам да ће ми тражити хране и одеће. Међутим, мали озбиљни малишан мудрих очију ме пита: 'Друже> имаш ли комадић оловке или мало папира'. Обојица ми објаснише да недалеко одавде, у шуми, имају школу, где уче да читају и пишу. Ова два малишана били су само претходница. Дуж читавог дубичког пута су у 'заседи' чекали и други, по један, па два и на исти начин, озбиљан, питали: 'Друже, имаш ли комадић оловке и мало папира... У мојој младој, комесарској глави комунисте буктао је понос због снаге револуције, чији се ратни део примиче крају, због снаге која је у свест тих малишана основаца усадила ту снажну жељу за знањем... «

Трећег маја бригада је остала у Босанској Дубици на краћем одмору. Војска је чистила оружје и дотеривала се. Опет су држана предавања о братству српског и хрватског народа. А онда је стигло наређење штаба дивизије за наставак марша.

Петог маја, око 21 час, бригада је стигла у Глину и ту за-
ноћила. Сутрадан у 13 часова је кренула из Глине и у 24 часа
стигла у рејон Дугог Села, одакле је 7. маја извршила покрет
до села Ласање на реци Купи, где је инжињеријски батаљон
дивизије организовао прелаз преко ове реке. Помоћу скеле и
у чамцима бригада је пребачена преко реке и одмах наставила
покрет, тако да је у току ноћи избила надомак Загреба.

На правцу дејства јединица 25. дивизије спољна неприја-
тељева одбрана Загреба се налазила са главним снагама на по-
ложају село Обреж - село Задворско - село Голи Брег - село
Ступник, а са истуреним предњим деловима на линији Доњи
Трпуци - село Бреберница - село Марков Брег - село Краље-
вац - село Ашпергери, јужније од Саве и Загреба. На том од-
секу непријатељске снаге су биле јачине око 2000 усташа
»Црне легије« са једном батеријом топова. Осим усташа, ту се
налазила и сеоска милиција.

Задатак дивизије је био да нападне непријатеља на овом
простору, да га одбаци на Саву и што пре избије на њену дес-
ну обалу настојећи да спречи рушење мостова и тиме омогу-
ћи пребацивање наших јединица преко реке и учешће у осло-
бођењу Загреба.¹³³

У току ноћи, уочи 8. маја и у свануће 8. маја, 18. бригада
је заузела полазни положај за напад на линији кота 188 - село
Ашпергери. У 7 часова је отпочео напад 1. и 3. батаљона који
су се налазили у првом борбеном ешелону. У рејону Краљевца
непријатељ је пружио јак отпор, али је снажним и енергичним
налетом одбачен са ових положаја и натеран да се повуче на
главни положај на линији Голи Брег - Брезовица - Ступник.
На овим положајима непријатељ се упорно бранио пуна два
часа одолевајући јаким нападима ова два батаљона.

Пошто је сломљена непријатељева спољна одбрана, отпо-
чело је гоњење непријатеља, тако да су јединице 18. бригаде
до 15 часова избиле на Саву код Загреба до линије села Жеж-
довца - село Кушњачићи - село Лучке.

После избијања на Саву јединице 18. бригаде су, чистећи
терен од разбијених непријатељских група, заробиле извешан
број домобрана и усташа, а затим се у току ноћи разместили:
1. батаљон у селу Лучком, 2. батаљон са штабом бригаде у Го-
лом Брегу, а 3. батаљон у Ступнику.

¹³³ Зборник, том XI, књ. 2, стр. 518.

Истог дана, 8. маја, завршавале су се борбе за ослобођење Загреба. Предњи делови 18. бригаде прешли су преко моста и ушли у Загреб.

Бригада је у овим борбама имала четири погинула и неколико рањених. Непријатељ је имао 75 погинулих, 13 рањених и 16 заробљених. Заплењена је велика количина оружја и опреме, а међу њима; један тешки митраљез, 20 пушака, четири аутомата, четири камиона, три аутомобила, два мотоцикла, три сандука бомби, 12 сандука мина, за бацаче, неколико сандука топовских граната, пет нагазних мина, сандук санитарског материјала, четири телеграфске централе, много муниције, одеће и обуће итд.

О томе како је доживео борбе код Загреба Бранко Недић, политички комесар батаљона, писао је у бригадном листу »Слобода«:

»Свитање 8. маја нас је затекло на последњим брежуљцима јужно од Загреба. Пролећна магла густо је обавила долину Саве. Супротно од нас су се у светлости свитања купали врхови Загребачке горе. Наше чете су се развиле за борбу. У 7 часова су борци устали из заклона и ровова. Борба. Оживио је обруч око Загреба и почео се стезати. Магла се дигла и пред нашим борцима пукла је равница ишарана гајевима и селима. Тамо преко Саве, кроз треперење загријаног ваздуха назирале су се контуре Загреба. Велики облаци прашине на друму испред града говорили су о паничном бежању непријатеља. Разбити разбојнике, пресећи друм и пробити се ка савском мосту био је задатак нашег 1. батаљона. Кренуо је наш батаљон, кренула је наша бригада и дивизија у овој најславнији јуриш. Звиждале су гранате. Кроз кишу куршума наступао је 1. батаљон. АРУ^М је пресечен. На њему камион, тенкови, кола. Наилазимо на напуштене тешке митраљезе, комору, цокуле, шињеле, шлемове. Све су оставили зликовци да брже побегну од казне која их чека... «

После ослобођења Загреба непријатељ се повлачио према Самобору и даље према Словенији. Авадесет пета дивизија је добила задатак да настави са енергичним гоњењем непријатеља ка Самобору, општим правцем Голи Брег - Ступник - Керестинац - Света Недеља - Самобор. За извршење овог задатка одређене су 18. и 19. бригада. Осамнаеста бригада је добила задатак да напада правцем Голи Брег - Јездовац - Ра-

китје - Храстина - Самобор, а 19. бригада правцем Старјак - Раков Поток - Брег - Самобор, лево од 18. бригаде.

Девог маја у селу Калиновици, после краће борбе испред овог села, непријатељ је пружио јак отпор из бункера и утврђења лево и десно од комуникације која пролази кроз село, као и у самом селу, нарочито око мале фабрике. Све до 13 часова Немци и усташе су се упорно бранили. Борци су морали да освајају зграду по зграду уништавајући и заробљавајући групе непријатељских војника. После заузимања Калиновице настављено је гоњење непријатеља ка Самобору. Немачка команда је и овде покушавала да преговорима добије у времену, да се извуче и побегне што даље и брже.

Гонећи непријатеља, јединице 18. бригаде су наишле на јак отпор и на линији Света Недеља - Подсусед. Пошто је и на овом положају сломљен отпор непријатеља, продужено је даље његово гоњење. До 16 часова бригада је избила испред Самобора и до Саве, а у 18 часова, заједно са јединицама 23. дивизије, ослободила је и Самобор, последње непријатељско упориште на борбеном путу 18. бригаде.

Последња борбена дејства бригаде су нашла места такође у сећањима бораца, од којих наводимо нека.

Владислав Хорват, из 3. батаљона, који је био послат да од немачке Команде тражи предају јединица, уз остало, пише:

»Држали смо положај у једној недовршеној згради која је била намењена Ветеринарском институту. Немци су се налазили у једном шумарку удаљеном од наших положаја око 350 метара. Од наших до њихових положаја водио је друм... Око 10 часова пре подне политички комесар чете Бока Атанацковић ме пита да ли сам спреман да идем у немачки штаб и да пренесем захтев да Немци обуставе сваки отпор и да нам се предају. Прихватио сам задатак. Свакако, било је ту доста ризика којем сам могао бити изложен. Након добијених инструкција у штабу бригаде, одмах сам кренуо ка Немцима и то без икакве пратње. Био сам наоружан руским аутоматом и са две ручне бомбе. Не сећам се да ли сам као преговарачку ознаку носио белу заставицу или белу траку око рукава. Уз војнички поздрав, примио ме је немачки официр у чину мајора, а у присуству једног подофицира који је говорио наш језик. Сећам се да ми је два питања поставио: Какве им услове за предају постављамо и каква ће бити судбина заробљеника. Ја сам му, у складу са инструкцијама штаба бригаде, рекао да је Немачка капитулирала, да је овде немачка војска опкољена,

да престану да пружају отпор и да се повуку у село и пред црквом јединице положи целокупно наоружање; затим да ту сачекају наше јединице, а онда ће у заробљеништво, с тим да ћемо се према заробљеницима понашати према међународном праву пошто смо регуларна армија. Пошто је ове моје речи немачки официр саслушао, отишао је. Ја сам неколико тренутака остао сам и без много размишљања се вратио истим путем натраг до наших а немачке јединице су овај прекид ватре искористиле и повукле се... «

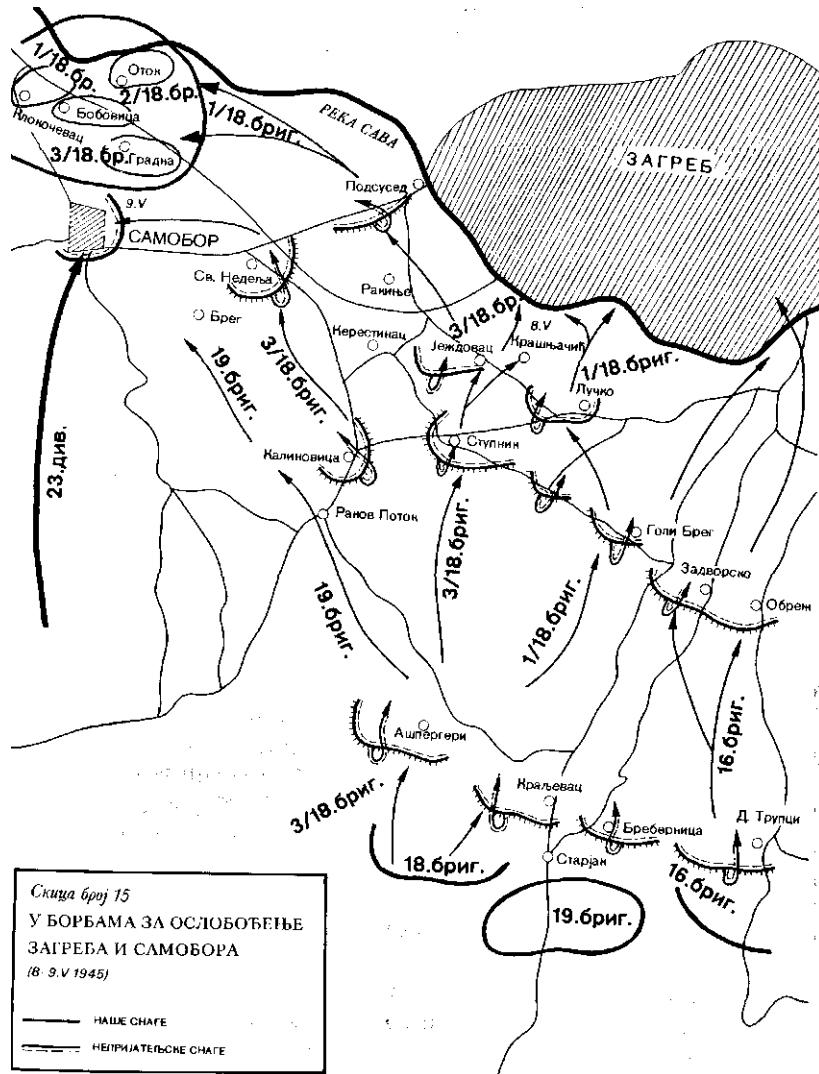
Милорад Лапчевић, тада политички комесар Минобацачке чете, сведочи о погибији омладинског руководиоца 18. бригаде Драгише Петровића Биде:

»Одлазећи са Минобацачком четом на положај, кретали смо се путем кроз село. Сећам се да је у том селу било неко веће електрично постројење, а Немци су почели да гађају наше јединице артиљеријом. Поред пута била је једна црква. Пролазећи поред цркве, затекао сам друга Биду испред ње. Нешто је претурео по својој торбици. Гранате су падале нешто даље од цркве. Будући да сам на минобацачком курсу при штабу 14. корпуса још раније учио како артиљерија врши уракљивање циљева, знао сам да им црква служи као оријентир. Наредио сам минобацачкој чети да што пре пређе то критично место, а истовремено сам рекао Биди да се одмах удаљи од цркве. Он је на то само одмахнуо руком. Будући да сам журио на положај, нисам имао времена да га даље на то упозоравам. Убрзо затим, пронесе се вест да је друг Бида погинуо од гранате у непосредној близини цркве«.

Курир Бранко Радојковић у бригадном листу је објавио песму »Омладинац Бида«, у којој се налази и стих »Пао си у часу кад живети треба«.

Сећање Бранка Цветковића, тада политичког комесара 3. батаљона, о последњој борби 18. бригаде казује какво је расуло било код немачке војске тих дана код Загреба и Самобора:

»Кад смо били код села Свете Недеље, штаб нашег батаљона је дао задатак чети командира Петра Марковића да ухвати везу на левом крилу са нашом суседном јединицом. То није била јединица из наше бригаде ни из наше дивизије. Штаб је одредио мене као комесара батаљона да пођем са овом четом. Кренули смо друмом који води од Карловца. Била је ноћ, дуго смо ишли. Успели смо да дођемо до те јединице, али на повратку, пред свануће, спасили смо испред

нас немачке положаје. Дурбином тачно утврдим да су Немци. Мора да је нека њихова јединица бежећи изгубила везу и ту се обрела. Видимо неке групе око друма, а положаји у пољу се не виде. Чета се развије у стрелце и одмах отвори ватру на њих. Отуда неко на српском виче:

- Не пуцајте! Зашто пуцате кад је рат завршен?

Наш одговор је гласио:

- Онда се предајте!

Борац Радисав, из Точана, са аутоматом и ја пођемо напред да преговарамо. Појавио се немачки официр с војником који је знао српски. Ја им кажем да су на свим странама наше јединице и да се предају. Нешто су се мували. Неки моторцикл с приколицом крену у супротном правцу, не ка нама. Радисав спреман да из аутомата сручи рафале. И из њива и ливада око друма поустајаше немачки војници. Наша чета већ је пристигла. Немци одлажу оружје. Ми их претресамо. Али са неких оближњих коса просу се ватра по нама. Отвори се тамо борба. Куда сад, шта сад? Чета опколи разоружане Немце, којих је било око стотину, и потерамо их у правцу нашег батаљона. Оружје оста на друму. Кад, ево к нама нашег батаљона, развио се у стрелце, јури према оним косама; то је наш батаљон отворио ватру«...

После ослобођења Самобора, бригада је избила на линију Самобор - Света Хелена - Градна - Целине - Савршчак без сукоба. На овој линији се задржала један дан, а затим наставила акције чишћења терена.

У борбама код Загреба и Самобора бригада је имала укупно 13 погинулих и 4 рањена. Међу погинулим био је и омалдински руководилац бригаде Драгиша Петровић Бида. Непријатељ је имао 116 погинулих, 18 рањених и 480 заробљених. Заплењене су велике количине оружја и опреме, 6 авиона, комплетна опрема на аеродрому, 2 топа, 2 тенка, 12 локомотива, 47 вагона, 23 пушкомитралеза, 420 пушака, 2 минобацача, 8 аутомата, 20 пиштоља, 40.000 метака, 18 коња, 2 камиона, 4 телефонских апарата итд.

Непријатељ се повукао према Брежицама и даље за Словенију, док су се делови усташко-домобранских јединица разбежали по околним шумама. Домобрани и милиција су се предавали скоро без отпора. Тако је 10. маја заробљено 114, а погинуло 11 непријатељских војника. Плен је био такође велик. Идућих дана је настављено чишћење терена од непријатељских група све док нису уништене.

Бригада се коначно овако разместила: штаб бригаде у Самобору, 1. батаљон на друму према Љубљани, 2. батаљон у селу Отоку, 3. батаљон у селу Градини.

Рат је коначно завршен, борбе су престале и дошла је слобода.

О последњем ратном дану и доласку слободе борац 18. бригаде Уча у чланку »Дошла је слобода« пише:

»Дошао нам је давно очекивани и дуго прижељкивани дан. Дошла нам је слобода. Дошла је али не изненада, не поклоњена, јер смо је ми сами донели, ми смо је само извојевали уз помоћ братске нам Црвене армије и армије савезника. За њу смо дали многе драгоцене животе најбољих другова, за њу смо се борили, по киши и студени, снегу и олуји, гладни и жедни, голи и боси. Четири тешке, четири кржаве и мрачне године прохујаше. Аанце ропства покидасмо... Отерали смо фашистичку звер која је незвано ушла у нашу земљу. Фашистичка Немачка, земља ропства, тираније и вандализма, покорена је. Фашистички изроди, који су се у самом почетку ставише у службу окупатора, доживеше заједно са својим господаром слом... Другови, радујемо се и веселимо јер смо доживели да видимо оно за шта смо се борили, зашто смо крв проливали - слободу«.

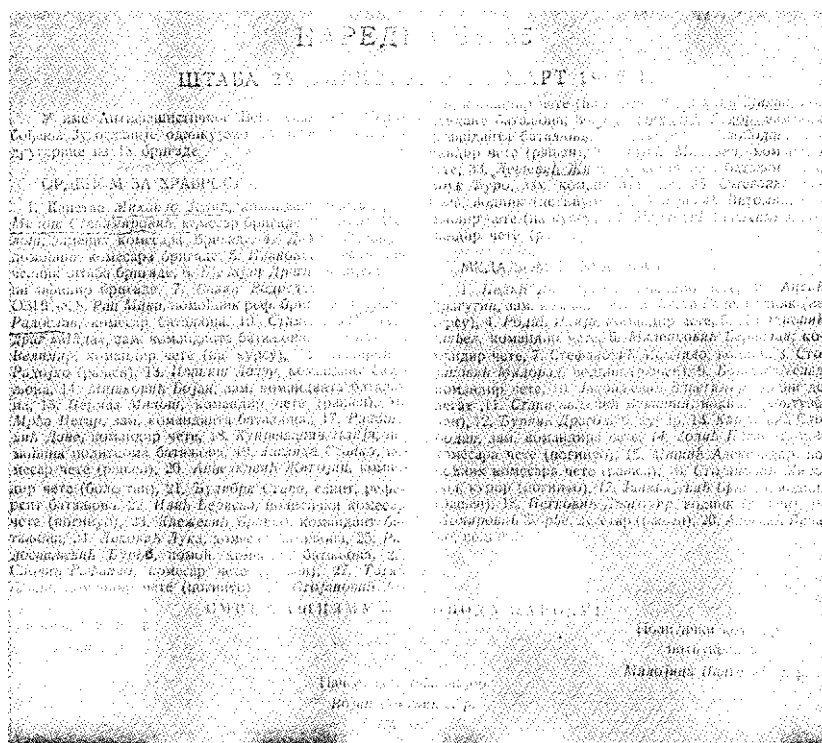
Једанаестог маја је штаб 25. дивизије издао своју последњу ратну заповест¹³⁴ својим бригадама. У њој је стајало да 18. бригада остане на истој просторији и да отпочне са организовањем мирнодопског живота. Штаб дивизије је у овој заповести набројао задатке у вези са тим, а на крају је писало:

»Поједини штабови су се и сувише раскомотили и сматрају да је, ако је рат завршен, с тим престао и сваки систематски рад на војничком и политичком уздизању наше војске. Наш главни задатак сад је учврстити нашу Армију и направити је способном да са успехом може очувати тековине четворогодишње народноослободилачке борбе... «

Из дневне заповести штаба 3. батаљона веома рељефно се види како је сад изгледао један дан у јединици у миру:

¹³⁴ Архив ВИИ, кут. 2584, рег. бр. 7/17.

»Устајање у свим јединицама нашег батаљона биће сваког дана у 4 сата. Доручак ће се обављати у 5 сати. Од 5,30 биће гимнастика. Почетак рада биће у 6 часова; трајаће до 11 часова, и то: од 6 до 9 војнички рад, од 9 до 11 политички, од 11 до 14 обављаће се ручак, уређивање личне хигијене и одмор. Вечера ће се обављати у 19 часова. Пре сваког јела има се свака јединица постројавати и вршити прозив, а увече се има читати пред стројем заповест и наредба штаба батаљона, као и заповест и наредба команди чета. Од 19 до 21 час биће забава и увеселавање војника. У 21 час вече када у јединицама сви другови морају бити на спавању и мора владати општа тишина... Ми смо сада прешли такоређи у касарски живот из живота логорског и борбе. Ми сада прелазимо у живот праве регуларне војске, организоване по најмодернијој формацији... «

Дванаестог маја извршене су мање промене у размештају јединица 18. бригаде: 1. батаљон је пребачен у село Клокочевац, док је 2. батаљон остао у Отоку, 3. батаљон у Градни, штаб бригаде и бригадна болница у селу Бобовици, а позадинске јединице у Самобору.

Овог дана у Бобовици је одржана велика свечаност у 18. бригади. О њој је у Операцијском дневнику бригаде забележено:

»У току овога дана све јединице бригаде сакупиле су се у селу Бобовици где је извршена смотра. Смотри су присуствовали командант и комесар дивизије. После завршене смотре, предата су одликовања борцима који су се истакли у борби храброшћу и пожртвованосту. Приликом свечаности одржали су говор командант и комесар дивизије«.

Сутрадан, 13. маја, одржан је у Самобору велики народни митинг. На простору градске пијаце окупила се огромна маса људи из Самобора и околних села. Сељаци, а нарочито сељанке, били су обучени у нове, народне ношње. Збор је отворио представник народне власти који се захвалио Југословенској армији која је донела слободу народу овог краја, а затим је говорио комесар дивизије Милојица Пантелић. Затим је настало весеље народа и војске.

*Димитрије Писковић Трнавац, заменик команданта 25. дивизије пред стројем
18. бригаде по завршетку власеничко-зворничке операције, фебруар 1945.*

Са водичем, фебруар-март 1945, источна Босна

Политички комесар 18. бригаде Милош Станимировић Мате (десно) и обавештајни официр бригаде Драго Бјелајац (погинуо априла 1945, код Влашке Мале), април 1945, Босанска Посавина

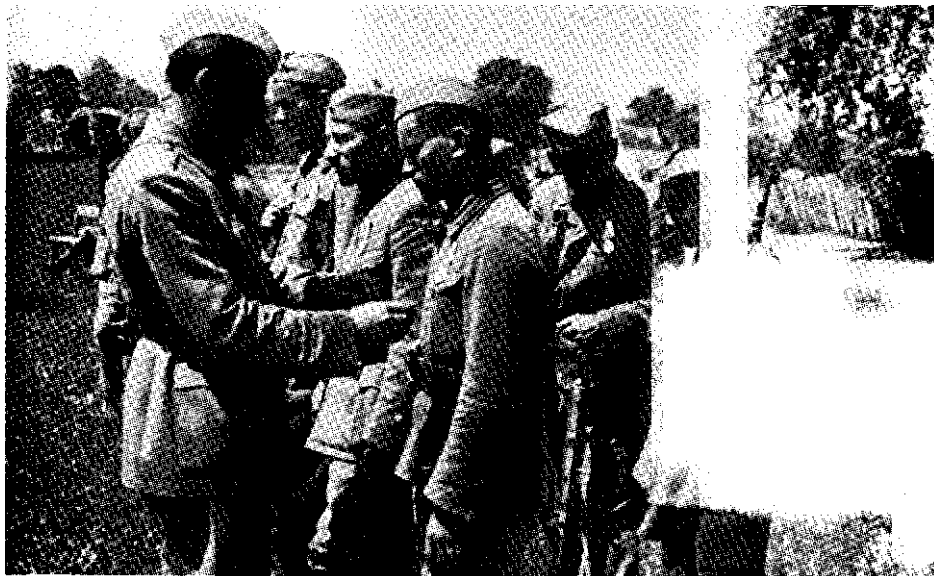
Група руководица из 18. бригаде по завршетку борбених операција у Босни, април 1945, Босанска Посавина

18. бригада на маршу ка Загребу, крај априла-почетак маја 1945.

Рајко Танасковић, командант 25. дивизије (горе) и Милојица Пантелић, политички комесар 25. дивизије (доле) говоре на свечаности поводом доделе одликовања борцима и руководиоцима 18. бригаде, мај 1945, Бобовица код Самобора

Командант 18. бригаде Анте Милић предаје одликовања одликовани борцима и руководиоцима 18. бригаде, мај 1945, Бобовица код Самобора

Митинг у Самобору у слободи, мај 1945.

ДЕВЕТИ ДЕО

ПОВРАТАК У СРБИЈУ

У рејону Самобора 25. српска дивизија остала је до 21. маја 1945. године.

Онда је стигло наређење: повратак у Србију.

У заповести штаба дивизије за овај покрет, који с правом можемо назвати покретом победе и слободе, писало је:

»... Према подацима које смо добили од штаба армије, јаче четничке снаге налазе се у рејону Млиниште - Гламоч - Дрвар, а јаке усташке групе у рејону Посушје - Прозор - Дувно. С обзиром на то да је наша армија добила задатак да се пребаци на територију Србије и Војводине, а да би се очистила горе наведена територија, формирана је Оперативна група дивизија у чији састав су ушле 4, 5, 25. и 42. дивизија које ће узгредно проћи и очистити терен, а потом се пребаци у Србију у састав армије. Наша дивизија кренуће са досадашње просторије правцем Самобор - Писаревина - Товариште - Босански Нови - Сански Мост, где ће добити даљу заповест. Сутра, 21. маја, у 4 часа изјутра, извршити покрет«.¹³⁵

... Дуга колона дивизије вијугала је мирним слободним крајевима. Вијугала је с песмом на уснама и мислима о про-

¹³⁵ Архив ВИИ, кут. 1000, бр. рег. 3/1.

теклим борбама и маршевима, о палим борцима, о сутрашњици...

У Двору је 25. маја 1945. у бригади одржана свечаност поводом рођендана маршала Јосипа Броза Тита.

Два дана је боравила бригада у Јајцу, где је 29. новембра 1943. године одржано историјско II заседање Антифашистичког већа народног ослобођења Југославије и где су ударени темељи нове Југославије.

Доњи Вакуф.

Бугојно. Овде је 3. јуна 1945. одржан испит на течају за писмене, који је почео с радом још 5. априла.

Горњи Вакуф. Одавде је почео претрес терена, али на правцу кретања 18. бригаде није углавном било непријатељских остатака.

Прозор, 6. јуни. Годишњица формирања 18. бригаде, али је свечаност одложена за касније. Овде су делови 18. бригаде учествовали у снимању филма који је на овом терену снимала совјетска филмска екипа »У планинама Југославије« о преношењу рањеника за време четврте непријатељске офанзиве.

Уследио је напоран, марш по високој планини Вран, а потом је бригада сишла у долину Неретве. Два дана одмора. Настављено је снимање филма.

Коњиц. Киша.

Петнаести јуни. Око 13 часова бригада је стигла у Сарајево. Пролазак сарајевским улицама јединица 25. дивизије представљао је величанствени дефиле. Огромне масе народа поздрављале су борце. Затим се 18. бригада сместила у згради Средњотехничке школе у Сарајеву и ту заноћила. Овде је остала и 16. јуна, а 17. јуна је прослављена годишњица формирања 18. бригаде. На фудбалском игралишту је извршена смотре бригаде. Говорили су командант и политички комесар бригаде, затим представници 16. и 19. бригаде и комесар дивизије. Било је веома свечано и лепо. Борци су се добро одморили, а потом је настављен марш за Србију.

Подроманија.

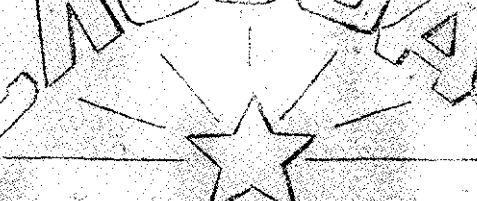
Рогатица.

Вишеград и Дрина.

Србија.

Биоска. Два дана у Биоски. Бригада се спремала за свечани дефиле у Ужицу, седишту Ужичке републике из славне 1941. године. Смотра и дефиле су одржани 27. јуна. А онда - марш правцем Пожега - Чачак - Краљево.

СЛОБОДА

ЮБИЛАРНИ БРОЈ

18 БРДГ.

ВЕЋЕ ОТСЕК

У Краљеву је стигло последње наређење са борбеног пута 18. српске бригаде, наређење о њеном расформирању. Расформирана се и цела 25. српска дивизија.

То наређење о расформирању није сачувано, али је као датум престанка постојања 18. бригаде узет 5. јули 1945. године, пошто је тим датумом закључен Операцијски дневник штаба бригаде. Из кратког наређења штаба 25. дивизије штабу 18. бригаде од 4. јула 1945. године види се да је бригади наређено да »издвоји из свог састава 1670 бораца са оружјем« и да их упуту у друге јединице (није назначено које) а наведен је и разлог: »јер одлуком Генералштаба ЈА, а по указаној потреби, наша дивизија се расформира«.

Борци и старешине бригаде су добили распоред. Распоредени су по јединицама стационираним у Србији а највише у јединицама Корпуса народне одбране Југославије (КНОЈ)...

Осамнаеста српска бригада завршила је свој борбени пут. Растали су се њени ратници - Топличани, Моравци, Расинци, Нишлије, Зајечарци, Неготинчани, Мајданпечани, Кучевљани, Градиштанци, Голупчани, Петровчани и други из градова и села наше земље који су се борили у њеном саставу.

Уместо закључка и резимеа, цитираћемо у целости уводни чланак Милоша Станимировића, политичког комесара бригаде, који је био објављен у јубиларном броју бригадног листа »Слобода« јуна 1945. године поводом прве годишњице формирања бригаде; сматрамо да је у њему дат најсажетији и најаутентичнији приказ борбеног пута 18. српске бригаде:

»Основана под тешким условима непријатељске офанзиве, наша бригада од првих дана оснивања ступа у тешку, али славну борбу. Попуњена синовима слободарске, измучене али непокорене Топлице, Расине и Мораве, отпочела је борбу против прикупљене домаће реакције из читаве Србије, која је пошла у свој последњи поход на Топлицу.

У својим првим тешким и напорним борбама на Копаонику и Космачи против четника Драже Михаиловића и бугарске окупационе војске, наши борци су показали оданост нашој борби, неизмерну љубав према слободи, свом народу и земљи, мржњу и презир према домаћим издајницима и окупатору. Повлачили су се под притиском надмоћног непријатеља у даноноћним борбама, без обуће, са слабом исхраном, изнурени напорним мар-

шевима, пешачењем и ношењем рањеника. Наши борци су показали чврсту решеност да истрају у борби до коначног ослобођења наше земље.

Одморена и освежена у сиромашној али гостопримљивој Кривој Феји, наша бригада креће на свој велики историјски пут, у сусрет братској Црвеној армији. Аоћи до Аунава значило је разбити неколико четничких корпуса. У борбама код Бољевца и Горњана, заједно са 16. и 19. српском бригадом, наши борци су показали да за њих не представљају четничке банде никакву препреку на путу ка Црвеној армији. Они су тада нарочито испољили велику мржњу према народним изродима.

Попуњена новим борцима Стига и Хомоља, наоружана новим оружјем, добивеним од Црвене армије, у борбама код Краљева, на Крстацу и код Ужница наша бригада постиже нове успехе и показује велики борбени дух, јуначко залагање, војничку спремност и способност.

Прелазак у Босну, попаљена и опустошена села, нечувена страдања народа Босне, свиреши злочини и окупатора и издајника, величанствени отпор браће која се не дају покорити значило је позив на још упорнију, немилосрднију борбу. То наши борци схватају. У славним четрдесетодневним борбама код Власенице, Арињаче и Зворника, под најтежим временским условима и пред челом немачког очајничког продора, несебично се жртвујући, наши борци показују високу свест и неизмерну љубав ггерма још неослобођеној браћи, свест бораца који враћају дуг за учешће у ослобођењу Србије и који овде у Босни сад бране слободну Србију.

На свом путу за непријатељем, наша бригада стиже у братску Хрватску. Разбијају се фашистичке лажи. Српске јединице долазе као ослободиоци, а не као освајачи. Борба хрватског народа, страдања и патње, искрена радост на дочеку наших јединица показују да је хрватски народ био поробљен, да је у најтежим часовима био са нама, делећи све невоље и теškoће. Њихова помоћ нашим борцима изражава љубав и чврсто искрвано братство са српским народом. Знају наши борци то да цене и да праве велику разлику између поштеног хрватског народа, и издајника - усташа. Са истим полетом и одушевљењем, као и против четника Драже Михаиловића, наша бригада учествује у рушењу последњих остатака усташа. Наши успеси у ослобођењу Хрватске крунисани су борбама за ослобођење Загреба.

Враћајући се као победници, када је била слободна читава Југославија, ми се поносимо задацима које смо успешно из-

вршили учествујући у ослобођењу Србије, Босне и Хрватске. Ми се поносимо што смо кроз натчовечанске напоре учествовали у ковању братства и јединства наших народа, што смо и ми допринели један делић у схварању нове Демократске Федеративне Југославије. Срећни смо што наша борба, наше жртве нису узалудне, што су остварени наши идеали: срећна заједница слободних равноправних народа који сами управљају својом судбином, који својим сопственим снагама кују своју срећу.

У борби ми нисмо научили само да добро кажњавамо непријатеља. Ми смо научили да изнад свега волимо и ценимо тековине наше борбе. Ми смо дошли к свести, до сазнања о нашој несаломљивој снази и моћи. Ми смо научили да рушимо препреке и савлађујемо теškoће у остваривању напредних тежњи наших народа. Научили смо да волимо нашег друга Тита, да ценимо и поштујемо његове заслуге у ослобођењу наше земље.

Ми се заветујемо да ћемо са још већим полетом, упорношћу и пожртвованошћу прићи раду на обнови земље, да ћемо јачати борбени дух, дисциплину и војничку спремност наше армије, да ћемо немилосрдно казнити све оне који хоће да униште или оспоре тековине наше борбе.

Осамнаеста српска бригада престала је да постоји, али остале су да трајно живе успомене на њен борбени пут.

Једна јединица Југословенске народне армије у Шапцу негује традиције ратне 25. српске дивизије.

У Ајдановцу, где је бригада формирана, постављена је спомен - плоча.

Мештани села Цветке код Краљева подигли су споменик палим борцима 4. батаљона 18. српске бригаде у борбама за ослобођење Краљева.

У босанској Посавини такође постоји спомен-обележје о борбама 25. дивизије у том крају.

У Београду, Нишу, Петровцу на Млави, Голупцу, Кучеву формиране су Секције бораца 18. српске бригаде, чији је главни задатак неговање традиција борбеног пута бригаде.

На крају, ова монографија, чије објављивање пада на 45. годишњицу формирања бригаде, представља исто тако трајни историјски траг о 18. српској бригади 25. српске дивизије.

Борац 18. бригаде прати немачке заробљоткс на рид, мај 1945, Самобор

Повратак 18. српске ударне бригаде у Србију по завршетку рата

Политички комесар 18. бригаде Милош Станимировић Мате говори борцима и руководиоцима бригаде на прослави рођендана друга Тита, 25. мај 1945, Авор на Уни

Испит на Течају за неписмене, јуни 1945, Бугојно

Три командира чете из 18. бригаде (Страшимир Марковић Геџа, Слободан Вукојичић и Милован Павловић сдесна на лево), јуни 1945.

Командант 18. бригаде Анте Миџић и политички комесар 18. бригаде Милош Станимировић Мате на челу свечаног дефила у Сарајеву 17. јуна 1945.

Јединице 18. српске ударне бригаде на свечаном маршу \ Сарајево 17. јуна 1945.